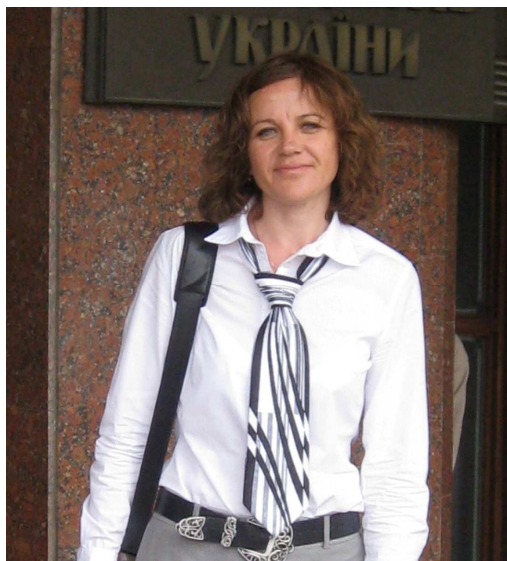

УДК 378.1:631.1:001

ЩЕБЕТЮК

Наталія Борисівна,

канд. іст. наук, пров. наук.
співробітник сектору наукової
бібліографії та біографістики
ДНСГБ НААН
(м. Київ)

**ПРОБЛЕМНІ ЛАБОРАТОРІЇ
В СИСТЕМІ АГРАРНОЇ ОСВІТИ НАПРИКІНЦІ 60-Х РР. XX СТ.:
СТРУКТУРИЗАЦІЯ ГАЛУЗЕВОЇ НАУКИ**

Представлено історико-науковий аналіз реорганізаційних заходів в системі аграрної науки і освіти України у другій половині XX ст.

Представлен историко-научный анализ реорганизационных мероприятий в системе аграрной науки и образования Украины во второй половине XX в.

Here is presented the historical and scientific analysis of the reorganization events in the agricultural science and education in Ukraine in the second half of the twentieth century.

Невід'ємною складовою еволюційного поступу будь-якої галузі знань є вивчення накопиченого поколіннями досвіду. Вітчизняна аграрна наука у своєму розвитку зазнавала досить мінливих періодів, які акумулювали нагромадження природознавчих знань, а також почергові державницькі реорганізації, акцентовані на системність соціально-економічного життя країни. Одним із таких етапів є 60–80-ті роки XX ст., пов'язані з черговою спробою влади структурувати українську галузеву науку в межах Південного відділення ВАСГНІЛ, яке було створено у 1969 р. «з метою координування та науково-методичного керівництва дослідницькою справою у галузях сільського, лісового і водного господарства Української та Молдавської РСР» [1].

У ці роки активізувався процес створення проблемних лабораторій у сільськогосподарських вузах республіки. Загалом, розрізняють три типи

лабораторій: навчальні (за окремими навчальними дисциплінами) для проведення лабораторних занять з студентами; проблемні – для вирішення крупних науково-технічних пошукових проблем переважно фундаментальних наук; галузеві – для вирішення актуальних прикладних завдань певної галузі народного господарства. В колишньому СРСР проблемні й галузеві лабораторії створювалися у вузах з 1956 р., проблемні фінансувалися за рахунок державного бюджету, галузеві – за рахунок асигнувань відповідної галузі народного господарства. У 1973 р. у вузах нараховувалось понад 600 проблемних і близько 700 галузевих лабораторій. Усі вони незалежно від типу здійснювали науково-дослідницьку і навчально-методичну роботу.

Згідно пункту 6 постанови ЦК КП України і Ради Міністрів УРСР від 20 грудня 1968 р. за № 640 «Про заходи по дальшому поліпшенню в республіці науково-дослідних робіт у галузі сільського господарства» Міністерство сільського господарства УРСР розглянуло діяльність існуючих проблемних лабораторій [2]. У 1969 р. серед 17 сільськогосподарських вузів, розташованих на території республіки, функціонувало лише дві проблемні лабораторії: у Дніпропетровському сільськогосподарському інституті *лабораторія гумінових добрив*, створена за рішенням Держкомітету з науки і техніки Ради Міністрів СРСР та наказом МСГ СРСР від 19 жовтня 1965 р. за № 234; при Одеському сільськогосподарському інституті – *лабораторія застосування економіко-математичних методів у сільському господарстві*, створена у 1962 р. [3].

Співробітники проблемної лабораторії гумінових добрив під керівництвом проф. Л.А. Христевої розробили технологію одержання комплексних гумінових добрив з торфу та бурого вугілля, вивчили технічні умови виготовлення, провели наукову й виробничу перевірку їхнього застосування під різні сільськогосподарські культури в усіх зонах республіки та визначили економічну ефективність. За цією технологією підприємствами «Сільгосптехніки» і торфопідприємствами наприкінці 60-х років виготовлялося близько 4 млн. т в рік торфо-аміачно-гумінових добрив. Роботи проблемної лабораторії експонувалися на ВДНГ і були відмічені дипломом II ступеня, а

співробітники нагороджені золотими, срібними і бронзовими медалями. Тематика науково-дослідної роботи проблемної лабораторії координувалася з Всесоюзним науково-дослідним інститутом добрив, Всесоюзним науково-дослідним інститутом місцевої та паливної промисловості, Міністерством сільського господарства УРСР та іншими структурами на підставі госпрозрахунків. У штаті лабораторії працювало 17 осіб, з них 5 старших наукових співробітників, в тому числі 1 кандидат наук, 4 молодших наукових співробітники, 6 лаборантів і 2 препаратори. Крім того до роботи лабораторії долучались і викладачі кафедри. Кошторисна вартість утримання лабораторії складала близько 29 тис. крб. в рік державного фінансування.

За період функціонування проблемної лабораторії застосування економіко-математичних методів у сільському господарстві під керівництвом проф. М.Є. Бреславця було опрацьовано 2 теми: обґрунтування оптимального складу машинно-тракторного парку в колгоспах Одеської області та оптимальне планування розвитку скотарства в степовій зоні України. Матеріали досліджень було передано Держплану УРСР і обласним організаціям для впровадження у виробництво. Також за результатами досліджень захищено 2 кандидатських дисертації, видана монографія «Економіко-математичні методи в організації і плануванні сільського господарства» (М.Є. Браславець) та опубліковано 46 статей в різних періодичних виданнях. Економічна ефективність результатів досліджень не проводилася, так як вони мали експериментальний характер. Фінансування лабораторії здійснювалося Держбюджетом, за час існування лабораторії витрати становили 70,8 тис. крб.

Характерним для означеного періоду стало створення прикафедральних науково-дослідних лабораторій. Так при Харківському, Одеському, Уманському, Херсонському і Білоцерківському сільськогосподарських інститутах, Львівському і Харківському зооветеринарних, а також Харківському інституті механізації і електрифікації сільського господарства в різний час було створено 14 лабораторій. Напрями науково-дослідної роботи цих лабораторій охоплювали досить широкий спектр проблем.

У Харківському сільськогосподарському інституті з 1962 р. діяла *лабораторія рослинницьких досліджень*, яку очолював Г.В. Пилипець. В штаті було 5 осіб, серед них старший науковий співробітник, два молодших і два лаборанти. Лабораторія використовувала кафедральну техніку й приладдя. Фінансування робіт лабораторії здійснювалося за рахунок Держбюджету, за весь період на її утримання було затрачено 45 тис. крб. Тематика науково-дослідних робіт мала переважно біологічний характер і спрямовувалась на удосконалення методів досліджень. За результатами діяльності було захищено 3 кандидатські дисертації і опубліковано 38 статей. На 1970–1975 рр. передбачалось вивчення питання добору сортів і факторів, що забезпечують одержання високоякісної картоплі для літніх посадок. Планувалось вивчення прийомів вирощування польових культур, які б дозволяли підвищити вміст білка в зернових і кормових культурах.

Лабораторію позакореневого живлення рослин при кафедрі фізіології і мікробіології очолював проф. Ф.Ф. Мацков. Штат лабораторії складав 7 осіб, з них один старший науковий співробітник, 2 молодших і 4 лаборанти. Створена у 1963 р., вона була базою для проведення хімічних аналізів, отриманих кафедрою дослідницьких матеріалів і результатів, а також підготовки аспірантів. На утримання лабораторії держава затрачала 7648 крб. в рік. Тематика наукових досліджень кафедри носила фізіологічно-біохімічний характер і не координувалася з іншими кафедрами інституту або установами. За матеріалами досліджень лабораторії захищено 5 кандидатських дисертацій, складено низку інструкцій і рекомендацій щодо питань позакореневого підживлення рослин і застосування гербіцидів. Лабораторія була оснащена відповідною лабораторною технікою для проведення фізіологічних досліджень. Проте співробітники досить плідно працювали і над створенням власних дослідних зразків необхідної лабораторної техніки. Так було сконструйовано дослідний зразок приладу для визначення в польових умовах інтенсивності фотосинтезу і дихання рослин «Весна», автори якого – А.П. Ваганов і Г.М. Лясковський на Всесоюзній виставці радіоприладів одержали першу

премію. Прилад було затверджено до серійного виготовлення ЦОКБ МСГ СРСР. Науковцями лабораторії модифіковано 4 методи біохімічного аналізу рослинного матеріалу.

З 1960 р. при кафедрі економіки та організації сільського господарства діяла *лабораторія економічних досліджень*. Професор К.Г. Телешек очолював колектив із 12 науковців, з них: 1 старший, 6 молодших наукових співробітники і 5 лаборантів. За період існування лабораторії (1960–1968) на її утримання витрачено 102,6 тис. крб., в тому числі 15 тис. крб. за рахунок господарських договорів. Дослідницька діяльність спрямовувались на розв'язання проблем раціонального розміщення, спеціалізації і концентрації сільськогосподарського виробництва в господарствах Донецько-Придніпровського економічного району. За результатами досліджень було захищено 16 кандидатських дисертацій. Науково-дослідна робота координувалася з окремими науково-дослідними установами економічного профілю, зокрема з Українським інститутом економіки і організації сільського господарства.

Одеський сільськогосподарський інститут у своїй структурі при кафедрі рослинництва мав *лабораторію рисосіяння*, керівництво якою здійснював професор С.Я. Розін. Співробітниками лабораторії і кафедри було розроблено агробіологічні основи незатоплюваної культури і виведено низку невибагливих до води форм рису. Одеський СГІ став крупним оригінатором цих форм рису. У 1969 р. проводилися агробіологічні й агротехнічні дослідження у заплаві р. Дунай, де було одержано врожай рису 60–70 ц з га, на той час коли на виробництві урожай складав лише 40 ц. Також було встановлено перспективність рисосіяння в районі плавнів р. Дністра. Проте невеликий штат лабораторії (2 наукових співробітники) не дозволяв розгорнути дослідження в достатньому масштабі й комплексно вивчити ці перспективні для рисосіяння райони та розробити агротехніку вирощування високих урожаїв.

Лабораторію виноградарства при кафедрі виноградарства було створено у 1964 р. штатом 2 старших і 2 молодших наукових співробітники. Керівництво здійснював доцент Н.А. Дудник, залучались до науково-дослідної роботи і

викладачі кафедри. Тематичним планом досліджень передбачалось виведення нових безкісточкових і столових сортів винограду різних строків дозрівання, а також прискорення періоду плодоношення у сіянців. У 1969 р. на ділянці малого сортовипробування було висаджено 6 гібридних форм столового винограду високої харчової якості, які планувалось передати для затвердження до Державної сортової мережі найближчими роками. Робота лабораторії координувалась з Українським науково-дослідним інститутом виноградарства і виноробства, Молдавським науково-дослідним інститутом садівництва, виноградарства і виноробства. Дослідження проводилися в навчальному господарстві Інституту «Червоний хутір». За період діяльності на утримання лабораторії було витрачено 46 тис. крб. державних асигнувань.

У 1968 р. при кафедрі загальної зоотехнії створено *лабораторію імуногенетики*, яку очолив професор Є.В. Ейдрігевич. Штат лабораторії – 3 наукових співробітники і лаборант. Співробітники вивчали теоретичні питання імуногенетики та опрацьовували методи виготовлення полівалентних сироваток з метою визначення походження великої рогатої худоби. Таку тематику науково-дослідної роботи було заплановано до 1973 року. Науковці розробили метод отримання полівалентної сироватки і її висушування, що дало змогу її практичного застосування на Державних племінних станціях при визначенні походження плідників. Роботи координувалися з Українським науково-дослідним інститутом тваринництва «Асканія-Нова» і Одеською сільськогосподарською дослідною станцією. З часу створення лабораторії на її утримання витрачено 10 тис. крб. державних коштів.

У Херсонському сільськогосподарському інституті з 1962 р. діяла *лабораторія рисосіяння на засолених землях*. Під керівництвом професора Д.Г. Шапошнікова було досліджено і впроваджено у виробництво: водний і мінеральний баланс поливної ділянки; норми поливу для скоростиглих і середньостиглих сортів рису; системи обробітку і удобрення ґрунту під посіви рису; агротехніку вирощування сільськогосподарських культур в рисовій сівозміні.

В Уманському сільськогосподарському інституті при кафедрі загального землеробства у 1963 р. створено *лабораторію обробітку ґрунту* штатом 10 осіб, серед яких 1 старший і 2 молодших наукових співробітники та 7 лаборантів. Фінансування лабораторії відбувалося з державного бюджету і, з часу її функціонування витрачено 75,9 тис. крб. Науковці досліджували питання раціонального обробітку і удобрення ґрунту під молодими і плодоносними садами, вивчали фізіологічні основи живлення плодових дерев із застосуванням ізотопного методу. Тематика науково-дослідної роботи координувалась з Українським науково-дослідним інститутом садівництва та Всесоюзним науково-дослідним інститутом агрохімії та ґрунтознавства. За результатами досліджень захищено 4 кандидатських і одну докторську дисертації. Технічне оснащення лабораторії було недостатнім, а окупність витрат лабораторії визначити було неможливо з причини проведення досліджень в молодих садах й зокрема теоретичного характеру робіт.

Львівський зооветеринарний інститут мав дві лабораторії: *біології клітин* (керівник професор Є.М. Беркович) та *патологічної ензимології* (керівник професор І.Д. Головацький). В кожній лабораторії працювало по 6 осіб, серед них по 2 старших наукових співробітники, 4 лаборанти. Лабораторії в основному забезпечувались приладами і лабораторною технікою кафедр. Тематика науково-дослідної роботи лабораторії біології клітин спрямовувалась на вивчення механізмів інтеграції клітинного обміну. Науковці лабораторії патологічної ензимології досліджували кінетику і механізм дії ензимів обміну вуглеводів і нуклеотидів у здорових і хворих тварин. Дослідження мали винятково теоретичне значення.

У Харківському інституті механізації і електрифікації сільського господарства при кафедрі теоретичної механіки з 1963 р. працювала *лабораторія з питань вивчення динамічної стійкості і зношуваності деталей сільськогосподарських машин* (керівник – доцент М.Ю. Залеський) штатом – 1 старший і 2 молодших наукових співробітники, лаборант. До виконання робіт на госпрозрахунковій основі залучалися і співробітники кафедри. Дослідницька

діяльність спрямовувалась на вивчення проблем: стійкості навісних механізмів сільськогосподарських машин; обґрунтування і розробки робочих органів машин для збирання насінників цукрових буряків; опрацювання комплексу технічних заходів стосовно зниження шумів і вібрації сільськогосподарських машин; вивчення впливу конструктивних параметрів самохідних шасі на їхні динамічні і експлуатаційні показники. Дослідна робота виконується комплексно із Українським науково-дослідним інститутом цукрових буряків та заводськими ДСКБ. Джерелом фінансування були госпрозрахункові домовленості з Запорізьким ДСКБ сільгоспмашин, Первомайським заводом сільгоспмашин (м. Бердянськ), Харківським заводом тракторних самохідних шасі та іншими підприємствами й установами.

Лабораторію вібраційних зерноочисних машин створено у 1962 р. при кафедрі сільськогосподарських машин. Керівництво лабораторією здійснював професор А.І. Петрусов. Штат складав 7 осіб – 2 старших і один молодший наукових співробітники, 2 інженери й 2 механіки. До основних напрямів науково-дослідної роботи лабораторії належали: опрацювання теоретичних основ вібраційного методу очистки, сортування та калібрування насіння сільськогосподарських культур; розробка конструкцій машин; експериментальне вивчення і виробниче випробування вібраційних машин. В результаті закінчених науково-дослідних робіт розроблено теоретичне обґрунтування щодо виготовлення високочастотних вібраційних машин для очистки, сортування і калібрування зерна рису, пшениці, кукурудзи та насіння цукрових буряків. Виготовлено дослідні зразки високочастотних вібраційних машин для очистки й сортування рису, виробничі випробування яких в господарствах Кілійського району Одеської області довели їхню високу продуктивність. Машина одержала високу оцінку на ВДНГ СРСР і рекомендації до впровадження у виробництво. Високочастотна вібраційна машина відрізнялася компактністю, економічністю, якістю обробки зерна, простотою в обслуговуванні. За результатами досліджень лабораторії

опубліковано дві книги і низку статей. Загальні витрати з 1963 р. склали 73,5 тис. крб.

Крім вищезгаданих, прикафедральні лабораторії працювали в Білоцерківському сільськогосподарському інституті та Харківському зооветеринарному інституті. Дослідницька робота спрямовувалась в Білоцерківському – на опрацювання методів діагностики і лікування лейкозів у великої рогатої худоби, в Харківському – розробку раціональних типів годівлі великої рогатої худоби при силосно-коренеплодному і жомово-силосному раціонах з метою одержання високоякісного молока, придатного для виготовлення твердих сортів сирів.

Враховуючи набутий досвід функціонування проблемних і прикафедральних науково-дослідних лабораторій, ректори навчальних закладів мали певні пропозиції щодо поліпшення роботи при кафедральних лабораторіях, які зводилися до наступного:

- перетворити прикафедральні лабораторії в проблемні (з цією метою передбачалось звернення до Держкомітету з науки і техніки Ради Міністрів СРСР);
- розширити штати існуючих лабораторій;
- поліпшити матеріально-технічне оснащення відповідною лабораторною технікою;
- розповсюдити на наукових працівників лабораторій діюче положення про оплату праці наукових співробітників, які працюють в науково-дослідних установах сільського, водного і лісового господарства.

Взявши до уваги запропоновані заходи, Міністерство сільського господарства УРСР прийняло за доцільне створити проблемні лабораторії з напрямів, дослідження за якими не проводилися або проводилися в недостатніх обсягах науково-дослідними установами республіки. 1. Планувалось створити *проблемну лабораторію мікробіологічних методів захисту рослин у Херсонському сільськогосподарському інституті. Мікробіологічний метод захисту рослин був перспективним напрямом дослідницької діяльності, хоча й*

залишався недостатньо вивченим. В Інституті на той час працювали висококваліфіковані спеціалісти, здатні очолити зазначений напрям досліджень (професор Я.В. Чугунін). Співробітниками кафедри було вивчено роль мікроорганізмів в регулюванні чисельності окремих видів шкідників та застосування бактеріальних, вірусних і грибкових препаратів з метою боротьби з шкідниками і хворобами рослин. Проте для розробки практичних рекомендацій із зазначеної проблеми наявного потенціалу на кафедрі не вистачало. Для створення проблемної лабораторії і розгортання робіт передбачалось 39740 крб. в рік додаткових асигнувань на утримання штату.

2. У Дніпропетровському сільськогосподарському інституті планувалось організувати *проблемну лабораторію рекультивації земель*. Адже в республіці великі площі землі було відведено й надалі планувалось відводити під добування відкритим способом мінеральної сировини для промисловості. Лише в Дніпропетровській області під кар'єрами було зайнято близько 30 тис. га землі, яку необхідно було повертати під сільськогосподарське користування. Дослідження з цих проблем велися обмежено, а рекультивація самих земель провадилася без достатнього наукового обґрунтування. Передбачалось, що науковий колектив очолить професор Н.Є. Бекаревич і лабораторія працюватиме над проблемами: агротехнічні прийоми підвищення родючості ґрунтів на відвалах відкритих гірських копалин; хімічна і водна меліорація рекультивованих земель з метою підвищення родючості земель; добір і розробка агротехніки вирощування високих врожаїв сільськогосподарських культур на рекультивованих землях; підготовка й видання рекомендацій. Для організації лабораторії планувалось виділити додаткового штату 12 осіб (3 старших і 3 молодших наукових співробітників, 4-х лаборантів, 2 техніки) та 36 тис. крб. (16 тис. з Держбюджету, 20 – на госпрозрахункових засадах).

3. *Проблемну лабораторію з розробки прогресивних технологій вирощування і переробки льону* у Житомирському сільськогосподарському інституті. У господарствах Житомирської області льон-довгунець вирощувався на 62 тис. га, що становило 29% від посівів льону в республіці, проте рівень

врожайності волокна і насіння льону впродовж тривалого часу залишався незадовільним. Житомирський сільськогосподарський інститут мав для розгортання науково-дослідної роботи відповідні кваліфіковані кадри і певний досвід в проведенні цих робіт. Проте подальше комплексне дослідження проблем розвитку льонарства і організація впровадження досягнень науки у виробництво стримувалося відсутністю необхідного фінансування проведення досліджень, придбання техніки, приладів, утримання науково-допоміжного персоналу. Передбачалось проводити дослідження з таких проблем: удосконалення прийомів агротехніки льону-довгунця на мінеральних та осушених торфоболотних землях; розробка прогресивних технологій вирощування та збирання льону-довгунця; вивчення способів виготовлення трести в штучних мочильних цехах та ін. З метою розширення тематики досліджень Інститут потребував виділення додаткової кількості наукового і науково-технічного персоналу 15 чоловік, в тому числі 2 старших, 4 молодших наукових співробітників, 9 лаборантів та 17978 крб. в рік на утримання лабораторії.

4. *Створювалась проблемна лабораторія селікатних бактерій у Одеському сільськогосподарському інституті, де вже було проведено значну роботу щодо теоретичного вивчення фізіологічних особливостей селікатних бактерій. Доведено здатність селікатних бактерій перетворювати незасвоювані форми солей фосфорної кислоти – апатитів і фосфоритів в засвоювані форми для живлення рослин. Співробітники кафедри агрохімії під керівництвом професора В.Г. Александрова виготовили сухий препарат селікатних бактерій, який пройшов виробничі випробування у близько 1000 польових дослідах і показав середню прибавку врожаю сільськогосподарських культур понад 10%. Урожай зерна підвищився на 2–3 ц з га. Планувалось вивчення питань механізму розщеплення селікатними бактеріями незасвоюваних форм фосфору; створення більш активних штамів бактерій шляхом мутагенезу; азотфіксуючої здатності селікатних бактерій та засвоєння вуглецю; розробку досконалішої технології виготовлення сухого препарату селікатних бактерій та інше. Для*

розгортання досліджень Інститут потребував виділення додаткового штату із 10 осіб та 13780 крб. в рік.

5. *Проблемна лабораторія наукової організації праці* організувалась у Луганському сільськогосподарському інституті. У виробничих управліннях Луганської області було створено госпрозрахункові районні групи і ради наукової організації праці (НОП), а в колгоспах і радгоспах – ради НОП і творчі групи за галузями виробництва. Проте методичне керівництво і узагальнення досвіду не здійснювалося з причини відсутності обласного науково-методичного центру. В Луганському сільськогосподарському інституті викладачами економічного факультету вивчалися питання удосконалення і впровадження прогресивних форм організації і оплати праці в господарствах Донбасу. В лабораторії планувалось розгорнути дослідження з проблеми організаційно-господарського зміцнення господарств Донбасу, в першу чергу розв'язавши проблему удосконалення структури управління виробництвом і організації праці в рослинництві й тваринництві, що дасть змогу значно скоротити затрати праці на виробництво сільськогосподарської продукції. Створення цієї лабораторії передбачало додатково 37 штатних одиниць з річним фондом заробітної платні 83,4 тис. крб.

6. *Лабораторія молочного господарства* Харківського зооветеринарного інституту реорганізувалась в проблемну, перспективним напрямом досліджень якої було опрацювання науково обґрунтованої технології виробництва молока для виготовлення твердих сортів сирів. Впровадження у виробництво результатів досліджень давало змогу підвищити кількість сухої речовини в молоці та знизити витрати сировини на виготовлення сиру на 5-6%. За існуючими закупівельними цінами на молоко (150 крб. за тонну) економія на основній сировині щорічно складатиме 20-22 млн крб. Для створення проблемної лабораторії Інститут потребував додаткового виділення 14 штатних одиниць, в тому числі 6 наукових співробітників з річним фондом заробітної плати 20,5 тис. крб.

7. Проблемну лабораторію обміну енергії у сільськогосподарських тварин при Львівському зооветеринарному інституті. Спрямоване вирощування високопродуктивних тварин та добір тварин за рівнем продуктивності в молодому віці можливо лише на основі глибокого вивчення обмінних процесів в організмі і насамперед обміну енергії. Виконані попередні дослідження проводилися на застарілому науково-технічному і методичному рівні. Важливо було дослідити прижиттєвий рівень обмінних процесів у сільськогосподарських тварин у молодому віці за допомогою телеметрії біопотенціалів та іншої новітньої техніки. У Львівському ЗВІ цей напрям досліджень успішно розвивався під керівництвом професора С.В. Стояновського. Насамперед планувалось вивчення питань вікових і порідних особливостей обміну речовин та енергії у великої рогатої худоби з метою правильного районування порід в зоні Прикарпаття. Для створення проблемної лабораторії Інститут потребував розширення штату до 8 осіб з річним фондом заробітної плати 8 тис. крб.

Отже, наприкінці 60-х рр. ХХ ст. з метою покращання науково-дослідної роботи за певними визначеними проблемами створювались нові структурні підрозділи в системі науково-освітнього забезпечення аграрного сектору української республіки. Наразі, за наявності багатьох трансцендентних факторів, що і досі супроводжують суспільний та економічний розвиток української держави, дати однозначну оцінку ефективності такої організації дослідницької діяльності важко і вона потребує подальшого комплексного дослідження.

Список використаних джерел

1. *Центральний державний архів вищих органів (ЦДАВО) України, ф. р-2, оп. 13, спр. 5072, арк. 202–203.*
2. *ЦДАВО України, ф. 1, оп. 32, спр. 127, арк. 1–19.*
3. *ЦДАВО України, ф. 1, оп. 32, спр. 324, арк. 19–21.*